

NECATİ ÖNER DÜŞÜNÇESİNDE KÜLTÜR KAVRAMI

Hasan Haluk ERDEM*

Kültür Kavramının Temelleri

Cumhuriyet dönemi Türk düşüncesinin önemli isimlerinden birisi olan Necati Öner'in başta mantık, bilgi ve değerler olmak üzere felsefenin pek çok alanında kaleme aldığı derinlikli çalışmaları söz konusudur. Kültür kavramı ise bütün bu çalışmalarının merkezinde yer almaktadır. Onun milli kültür-evrensel kültür kavramları arasındaki ayırımları belirlerken bu iki kavramın nasıl birbirlerinden farklı olduğuna dair yaptığı açıklamalar oldukça önemli ve özgün yanlar taşımaktadır. Ontolojik, epistemolojik ve aksiyolojik temele dayalı olarak yaptığı bu ayırım, Öner'in kültür kavramı üzerindeki düşüncelerinin özü niteliğindedir. Varolanları hesaba kattığı için ontolojik, varolanlar üzerinde bilgiyle ilgilendiğinden dolayı epistemolojik ve değerlerle ilgisi nedeniyle de aksiyolojiktir. Necati Öner yanlış anlaşıldığını düşündüğünden, milli kültür, üniversal kültür kavramlarını çalışmalarının ileri safhalarında değiştirip özgü kültür ve ortak kültür kavramlarını ileri sürer.

Kültür kelimesi, cultura'den türemiş olup Latince'de colere, sürmek ve ekip-biçmek anlamında kullanılırken cultura kelimesi Türkçede "ekin" karşılığı olarak kullanılmaktadır. Culture sözcüğü, insan zekâsının oluşumu, gelişimi, geliştirilmesi ve yüceltilmesi anlamında ilk kez Voltaire tarafında kullanıldığı bilinmektedir. Buradan Almancaya geçen sözcük 1793 tarihli bir Alman Dili Sözlüğünde "kultur" olarak kullanılmıştır. Alman filozof Erich Rothacker "kültür" sözcüğünü en geniş anlamıyla, yapma, farklılaşma olduğu kadar bütünlenme, biçim verme, mükemmelleştirme, geliştirme ve derinleştirme olarak kullanmaktadır. Felsefî bir terim olarak ilk kez Herder tarafından kullanılan "kültür" terimi, toplumların doğal durumdan çıkıp kendileri için yararlı, kendilerine göre iyi ve geçerli olan amaçlara ulaşma ve bunları gerçekleştirme yolunda gösterdikleri tüm etkinlik ve bu etkinlikler sırasında meydana getirdikleri tüm ürün ve yaratımlar anlamında kullanılmaktadır. Bir diğer deyişle insanın var olanlara dair edindiği bilgi ve bu bilgi ışığında ortaya koyduğu eser ve davranışlar kültür denen şeyi oluşturmaktadır.

* Prof. Dr., Ankara Üniversitesi Öğretim Üyesi

Dolayısıyla “kültür”, insanlığın tüm üretim ve yaratımlarını içermektedir. Bu durumda kültürde esas olan bilgidir. Eser ve davranışlar da bu bilgilerin somutlaşmış hali olarak dışa yansımaları, belirtisi olmaktadır. Bir diğer ifade ile insanın var olanlar hakkında elde ettiği bilgilerle, bu bilgilere dayalı olarak ortaya koyduğu eser ve davranışlar kültür denen şeyi oluşturmaktadır. Kısaca kültür, bilginin dışa aksettirilmesidir.¹ “Kültür”, bir kavram olup somut ve kendine ait bir varlığı yoktur. Kültür, doğrudan algılanan bir varlık olmayıp algılanabilir bir düzlemde birbirinden ayrı ayrı olan olaylar ve cisimler, belli bir bakış açısına göre, zihinde bir araya getirilir. Hariçte olmayan, sadece zihinde inşa edilmekte olan bir kavram, algıların zihindeki içeriğini seçer, düzenler ve yeni bir ilişkiler ağı ile algıları yapılandırır. Kavram, olanın olduğu gibi algılanması değil, bir ölçüte, bir bakış açısına ve bir anlam doğrultusuna göre, algı içeriklerinin düşünceyle kavranmasıdır. Kavram, duyu planında pasif bir algı değil, zihin planında düşünce ile yapılan bir inşadır. Dolayısıyla “kültür”, bir varlığın değil, bir kavrayış tarzının adıdır.² Bu durumda kültürü, bizim haricimiz ve kavrayışımızdan bağımsız bir şekilde tanımlamak mümkün değildir. Anlaşıldığı üzere, kültür kavramı, insanın zihninde oluşturduğu bir durumdur. Ancak kültür kavramına ulaşmamıza imkân veren kültür unsurları, gözlenebilir olgular olarak hariçte ve algı planında yer almaktadırlar.³ Kültür unsurlarından kasıt ise insanın eylemleri ve o eylemlerinin ürünleridir. Kültür unsurları, insan zihninin sahip olduğu temel bir yeti sayesinde, dış dünyayı zihinde sembolik olarak temsil edebilmektedir. Kendini tasarlayabilme ve kendi düşünce ve duygularını inceleyebilme açısından kendinin farkındalığında olan insan, kendi zihninin başlı başına bir imkân kaynağı olduğunu da fark eder. Bu şekilde kendi zihninin bilincine varma, kültürün sistemli biçimde üretilerek zenginleşmesine ve yükselmesine yol verir. Sembolik tasarım ve hayal gücü açısından zihin, büyük bir imkân kaynağıdır. Bütün bunlar bir bütün halinde değerlendirildiğinde kültürün anlama, öğretim, bilme, eğitim, oluşma (derin bilgi) gibi bir takım “ön koşulları”nın var olduğu ortaya çıkmaktadır.⁴ Bunları aynı zamanda “hazırlayıcı kültür” olarak da isimlendirmek mümkündür. Bunlar, kültürün zorunlu şartları olsalar bile kültürün meydana gelmesi için yeterli değildirler. Kültürün gelişmesi için bütün bunlara ilave olarak bir de ortama ihtiyaç vardır. Bu şu anlama gelmektedir ki her gerçek kültür, özellikle modern kültür, kendini ortamdan soyutlayamaz. İnsanın varoluşunun oluşması ve onu hissetmesi kültür

¹ Necati Öner, *Dil Üzerine* (Ankara: Divan Kitap, 2013), 73.

² Necati Öner, “Kavram,” İçinde *Felsefe Yolunda Düşünceler* (Ankara: Akçağ Yayınları, 1999), 91.

³ Necati Öner, “Kültür,” İçinde *Felsefe Yolunda Düşünceler* (Ankara: Akçağ Yayınları, 1999), 190.

⁴ Öner, *Dil Üzerine*, 73.

sayesinde⁵ gerçekleştiği gerçeği dikkate alındığında sosyal kalıtım olarak adlandırılan insanın içinde doğduğu çevrenin kültür gelişimi üzerinde önemli bir yere sahip olduğu aşikârdır. Kültür değerleri, bireyin yeteneklerinin erişebildikleri yere kadar yayılabilir.

Erdem Dergisi'nin 1985 yılı 1. Sayısında *Zihniyet Farklılıkları ve Kültür* başlıklı yazısı Necati Öner Hocanın konuyla ilgili önemli yazılarından birisidir. Öner bu yazısında kültürü, mantık, bilgi ve değerlerle ilgisinde açıklamaya girişir. Yazı, aynı kelimeye farklı anlamlar verildiğinde tartışmaların son bulmayacağını dile getirerek başlar. Yanlış içeriklendirildiğinde kavramlar tehlikeli bile olabilmektedir. Necati Öner'e göre kültür, insanın *varolan hakkında* farklı yollarla elde ettiği bilgilerden oluşmaktadır. Yani, kültür bir bilgi etkinliğidir. Kültürün bilgi olduğu ve kişinin bu bilgiyle varolanlar karşısında bir vaziyet aldığı şu ifadelerle belirtilmektedir: "Edinilen bilgi insanda pasif olarak kalmaz, insanın edindiği bilgi ile *varolanlar* karşısında vaziyet alır, yani davranış şekilleri kazanır. Öyle ise kültür insanın varolanları tanımak için sarfettiği gayret sonucu elde ettiği bilgilerdir." Bu cümle bilgi-kültür ilişkisinin ayrılmazlığını güçlü bir biçimde vurgulamaktadır. Varolanlar karşısında vaziyet almamız sahip olduğumuz bilgiler sayesinde mümkün olabilmektedir. Bilgilerin farklı şekillerde farklı amaçlar için dışarıya aktarılması da kültür faaliyetlerini meydana getirmektedir. Kültür faaliyetlerini kültürün kendisiyle karıştırmamak gerekir. Mimari eserler, müzik, edebiyat vs. kültürü tanıtan unsurlardır. Bunlar, kültür faaliyetleridir. Asıl olan bunların temelinde yatan bilgidir. Bunların her biri bir bilginin ifadesidir. Asıl kültür o bilgi yığındır. Öner'e göre "bilgi, var olanın tanınması, başka ifade ile, var olanın tasavvurudur. Bilgi edinme, var olandan haberdar olmadır. Var olan: Hükme konu olabilen, yani hakkında hüküm verilebilendir. Başka bir deyişle, bilgi objesi olabilendir. Varlık: Bir anlamda var olanın bütünüdür. Bir anlamda da var olanın varlığının ifadesidir."⁶

Kültürü üniversal ve milli kültür olarak temelde ikiye ayıran Necati Öner, evrensel kültürden bir topluma has olmayan, genel geçerliği olanı anlamaktadır. Bilim, teknik, felsefe ve din bu kültüre örnek oluşturmaktadır. Milli kültür, bir topluma has olan kültür unsurlarıdır. Gelenek, görenek, yemek, giyim, eğlenmek vs. gibi. Kültür kavramının toplumların ileriliği ile ilişkisi vardır. Toplumların ileriliği kültürlerinin üstünlüğüne bağlıdır. Kültürlerin üstünlük derecesi, *varlığa nüfuz etmenin derinliğine* bağlıdır. Varlığa nüfuz ettiği ölçüde kültür üstünlük kazanır. Varlığa nüfuz etme, onu

⁵ Necati Öner, "İnsanda Öz ve Varoluş," *Felsefe Dünyası* 1, (1991): 10.

⁶ Öner, "Kültür," 197.

tanıma onun bilgisini edinmedir. İnsan varolanları tanıma cehdi içindedir; adeta buna mahkûm edilmiştir. Onun bu özelliğini akıl sahibi olması sağlar. Kendisini diğer canlılardan ayıran esas vasfı budur.

İnsanı diğer canlılardan ayıran onun varlıktaki özel yeridir. Varlıkta özel bir yere sahip olarak insanın birtakım olanakları vardır. Akıl sahibi olması, dolayısıyla düşünebilmesi onun özel yerinden dolaydır. İşte Necati Öner Hocamıza göre, insanın *varolanları tanıma* özelliğidir bu. “Varlığa nüfuz etme külli kültür unsurları dediğimiz yollarla mümkündür. O halde kültür üstünlüğü ancak üniversal kültür alanlarında olur.”

Öner’e göre insanlar, sosyolojik bir gerçek olarak milletler halinde yaşamaktadır. Milletler, milli birliklerini sağladıkları ve güçlendirdikleri sürece varlıklarını devam ettirmektedir. Fertlerin milli kültür unsurlarına bağlılığı bahis konusu birliğin başlıca gereğidir. Eğitim, milli kültür unsurlarının yaşaması ve fertlerin bu kültürle olan bağlarının kuvvetlenmesi noktasında sorumluluk sahibidir. “Kültür emperyalizmi” çeşitli yollarla, bir milletlerin fertlerinin milli kültürleriyle olan bağını zayıflatmak, devletlerin milli birliklerini sarsmak ve böylece o milleti istismar alanı haline getirmek istemektedir. Sıcak harple yapılmak istenen, kültür yolu ile yapılmaktadır. Bir millete milli kültür unsurlarını zayıflatarak bir boşluk yaratıp başka bir milletin milli kültür unsurlarına oraya hakim kılmak, başka bir ifade ile bir milletin kişiliğini kaybettirerek asıl amaç olan ekonomik istismarı sağlamaktır. Çağımızda sıcak harp yerini, sinsî fakat tehlikeli olan bir kültür emperyalizmine bırakmış durumdadır.

Üniversal kültürün değeri burada ortaya çıkmaktadır. Necati Öner’e göre Üniversal kültür unsurlarıyla kültür emperyalizmi gerçekleşmez; çünkü Üniversal kültür tüm insanlığa aittir. Bu kültür unsurları, başka bir milletin hakimiyetine yol açmaz. Bir milletin fertlerinin milli kültüre olan bağlılığı, o milletin varlık şartı olarak gereklidir; ancak yeterli değildir. Fertlerin ait oldukları medeniyete bağlılıkları da gerekmektedir. Bu, üniversal kültüre olan bağlılıklarıdır.

Bir zihniyetin sağlanması için kültür gerekir. Başka bir ifade ile belli bir bilgi seviyesine ulaşmak lazımdır. Böylece bilgi, zihniyetin ön şartı olarak ortaya çıkmaktadır. Zihniyeti değiştiren bilgidir. Bu tespit önemlidir. Mevcut zihniyeti değiştirebilecek yeni bilgiler edinme süreci, varlığa daha derin nüfuz etmeyle söz konusu olmaktadır. Zihniyeti meydana getiren kültürdür, kültürü de bilgi meydana getirmektedir. Öyleyse zihniyetin temelinde bilgi vardır. Dolayısıyla her zihniyet saygı konusu değil, tartışma konusudur. Bu anlamda kültür politikasının önemi de ortadadır. Bir toplumun varlığının devamı ve her türlü gelişmenin sağlanması için kültür politikası gerekir.

Necati Öner, bilgi-kültür ilişkisi konusunda da şunları söyler: “Kültüre geniş anlam veriyorum: insanın var olanlar hakkında, hangi yollarla olursa olsun, edindiği bilgiler ve o bilgilere dayanarak ortaya koyduğu eser ve davranışlar kültür denen şeyi oluşturur. Kültürde esas olan bilgilerdir. Eser ve davranışlar bu bilgilerin dışı yansıması, başka bir deyimle belirtileridir.”⁷

Her ne kadar milli kültür ve üniversal kültür arasında bu ayrımı yapsa da Necati Öner Hocamız, “milli kültür diye, bir millete has olan milli dil, edebiyat ve folklor gibi kültür unsurlarını kastederler. Ben bu görüşe katılmıyorum. Milli kültür, bunlara zikredilenlere ilaveten bir milletin kullandığı bilim, felsefe, sanat gibi üniversal diye adlandırılan kültür unsurlarını da içerir” der. Milli kültür bilincinin doğmasında diğer kültür unsurları ile ilgili durumumuz da şudur: Kendimizi pek tanıdığımız söylenemez. Siyasi ve askeri tarihimizi biliriz ama kültür tarihimizi bilmeyiz. Necati Öner Hocamız eğitimin önemli amacının kültür olduğunu düşünmektedir. Milli kültür bilinci milliyet duygusunu doğurur. Milliyet duygusu ise bir milletin varlığını sürdürme azminin ifadesidir. Bir milletin fertlerinde milliyet bilincinin doğması o milletin varlık şartıdır.

Necati Öner Hoca, milli kültür ve üniversal kültür kavramlarının yanlış çağrışımlar yaptıklarını düşünerek bu kavramların yerine özgü kültür ve ortak kültür ifadelerini kullanmaktadır. Özgü kültür milleti millet yapan bir toplumu kendisi yapan unsurdur. Nasıl fertleri benler ayırıyorsa, toplumları da birbirinden özgü kültürler ayırır. Özgü kültür bir milletin benidir. Bir milletin milli kültürü hem özgü hem de ortak kültürden oluşan bir bütünü içermektedir.

Dil-Kültür İlişkisi

Bütün bilgilerin biriktirebilmesi ve aktarılması ancak dil ile sağlanabilir. Yaratıcı düşünce sadece güçlü bir anadille gerçekleşebilir. “Anadil ile milli bilinç veya milli zihniyet arasında çok sıkı bir bağ vardır. Milli zihniyet bir toplumun millet olmasının ifade aracıdır. Milli zihniyet bir milletin varlığını devam ettiren ve kendini diğer milletlerden ayıran değerlere bağlılıktır. Değerlere bağlı olma onları kabullenmeleridir.”⁸

Kültür bir düşünme ürünü olduğundan dolayı kültürün oluşup gelişmesi dile bağlıdır. Dil her ne kadar kültürden etkilenme özelliğine sahip olsa da kültürün ön şartıdır. Buna bağlı olarak dille kültür arasında sıkı bir irtibatın var olduğu yadsınamaz. Kültür ise, söz konusu toplumun tarihi sürecinde oluşan somut ve soyut bütün değerleridir.⁹ Bu durumu ifade etmek söz

⁷ Öner, *Dil Üzerine*, 47-48.

⁸ Öner, *Dil Üzerine*, 48.

⁹ Öner, *Dil Üzerine*, 73.

konusu olduğunda da ilk akla gelen şey dildir. Dil, millet denilen sosyal varlığın meydana gelmesinde etkin olan bireyler arasında duygu ve düşünce akımını meydana getirmek suretiyle onları birleştirir.¹⁰ Bu yüzden bir millete mensup olan her fert, o milletin kültürünü, dilini, dinini, zevkini, inançlarını, gelenek ve göreneklerini beraberinde taşır. Dolayısıyla kültür fertleri aşan, fertlere biçim, yön ve kişilik verme özelliğine sahip bir varlıktır. Dil ile kültür arasında sıkı bir ilişkinin var olduğu aşikâr olmakla beraber dikkat edilmesi gereken nokta, bu sıkı ilişkinin ne tür bir ilişki olduğudur. Dile kültür açısından bakıldığında dilin, kültürü hem kurduğu hem de geliştirdiği görülmektedir. Dil, toplumsallaşma ve toplumsallaşmayla birlikte tarihsel sürekliliği sağlayarak insan varlığını eksiksiz bir şekilde olanaklı kılmaktadır. Kendine özgü bir dile sahip bir toplumun üyesi olan fert, belli bir kültürün de üyesi durumundadır.¹¹ Kullandığı her sözcüğün, dille ilişkisi olan kültür ortamını da canlı tutmada katkısı vardır. Fakat dilin başarısı, sadece kültürü taşıyıp korumakla kalmayıp aynı zamanda onun zaman ve uzay doğrultularında genişleyip yayılmasını da sağlar. Kültüre de dil açısından bakınca, kültüre götürüp de dilden geçmeyen hiçbir doğal yol yoktur. Zira en küçük konuşma edimi bile düpedüz bir kültür edimi olmaktadır. Bu bağlamda kültüre özgü bütünlüğü sağlayan başlıca kaynağın anadilde bulunduğunu gözden kaçırmamak gerekir. O halde, dil ile kültür birbirlerine özce bağlı olup bu ikilinin ilişkisi, içerik ve biçimce son derece zengin bir iç içe örülmedir. Dilin güçlü ve yaygın etkisi kültürün her unsurunda kendisini gösterdiği gibi kültürün belirgin damgasını taşımayan hiçbir dilsel kuruluş ve sözcük de yaşam süremez. Kültür, kendini geleceğe kalıtım yoluyla değil, tamamıyla tinsel olan bir yol ile ulaştırır. Burada sürekliliği sağlayan gelenektir (tradition). Tradition sözü, Latince tradere kökünden gelir; tradere devretmek ve aktarmak demektir. Gerçekten de kültür kendini aktararak sürdürmektedir.

Düşünme ve değerleri taşıma özelliğiyle ile dil, kültürün diğer alanlarıyla yoğun bir ilişki içerisinde ve onlara sıkı sıkıya bağlıdır. Aynı zamanda onlarla birlikte ayakta durduğu gibi onlarla birlikte değişim geçirmektedir. Etkin ve etkili olan kültür, içinde yaşam sürdürdüğü durumu söz hazinesi halinde biçimlendirir. Bu yüzden bugün için artık yitirilmiş bir dil bile taliplisine bir dönemin bir kültürünün içeriğini bildirebilir.¹² Dolayısıyla herhangi bir dilde, bağlı bulunduğu kültürün bütününe bir andaki durumuna dair izlere ulaşmak mümkündür. Kültür, edimlerin ve onların ürünlerinin toplamı olan bir yapı olması bakımından bir toplumun bütün hayatıdır.

¹⁰ Öner, *Dil Üzerine*, 65.

¹¹ Öner, *Dil Üzerine*, 76.

¹² Öner, *Dil Üzerine*, 75.

Zira kültürü oluşturan edimler ve ürünler, bir esasa göre yapıda yer alır ve aynı esasa göre birbirleriyle ilişkiye girerler.¹³ İnsanın sembolik düşünme becerisinin bir ürünü ve aynı zamanda bir iletişim aracı olarak dil kültürün en önemli unsurudur. Zira dil, insanın manevi varlığını algılanabilir bir sembolik sistemle muhafaza eder.¹⁴ Kültür ve dil, kimliğin en önemli belirleyicilerindedir. Bireyler, kültür ve dil ile ete kemiğe bürünür, şahsiyet kazanırlar. Onların kültürü etkilemesinden çok, kültür onları etkiler. Her birey bir kültür ortamında vücuda gelir ve dillenir. Büyüyüp olgunlaştıkça kendisi de içinde doğduğu kültür ve dil ortamına katkıda bulunabilir; fakat ilk etkilenen ve daha çok etkilenen kendisidir. Geniş anlamıyla dili de içeren kültür, bireylere kültürel bir kimlik giydiren ve onları diğerlerinden ayırır. Dolayısıyla kültür çok önemli bir farklılaş(tır)ma aracıdır.

Bütün bilgilerin biriktirebilmesi ve aktarılması ancak dil ile sağlanabilir. Yaratıcı düşünce sadece güçlü bir anadille gerçekleşebilir. “Anadil ile milli bilinç veya milli zihniyet arasında çok sıkı bir bağ vardır. Milli zihniyet bir toplumun millet olmasının ifade aracıdır. Milli zihniyet bir milletin varlığını devam ettiren ve kendini diğer milletlerden ayıran değerlere bağlılıktır. Değerlere bağlı olma onları kabullenmeleridir.”¹⁵

Kültür, inşâ ve îcad edilmez, gelenekler yoluyla nesilden nesle, bozulmamasına dikkat edilerek aktarılır. Dolayısıyla kültür bireyleri aşan, onlara biçim, yön ve kişilik veren özelliğe sahip bir yapıdır. Dil de kültür de bireyüstüdür. Birey, toplumda mevcut dil ve kültür dokusunun içinde vücut bulur. Dil, asırlar boyunca kendiliğinden oluşur ve gelişir; birey de dili, aile ve toplum yoluyla edinir. Düşünce, kültür ve eğitim dil aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. Dile aktarılmayan düşünce bilgiye dönüşemediği gibi dil kullanılmadan da bilgi öğretilemez. Buna bağlı olarak kültürel düzlemde kullanılmayan bir dil, kültür dili; bilimsel düzlemde de kullanılmayan bir dil, bilim dili haline gelemez. Dolayısıyla kültür dili gelişmeden kültür; bilim dili gelişmeden de bilim gelişemez. Bu yüzden dil, düşünce, kültür üçlüsü birbiriyle sıkı bir ilişki içerisinde olup sürekli olarak birbirini beslemekte ve aynı zamanda birinin gerilediği durumda diğeri de doğal olarak gerilemektedir.

Son Söz Yerine...

Kültür kavramını bilgi, ontoloji, aksiyolojiyle birlikte değerlendiren Necati Öner özgü kültür ve ortak kültür arasında bazı ayırımlar yapar. Millet benliğinin ve bilincinin zemini özgü kültürdür; ancak yeterli değildir.

¹³ Öner, “Kültür,” 190.

¹⁴ Öner, *Dil Üzerine*, 59.

¹⁵ Öner, *Dil Üzerine*, 48.

İnsanlığın sahip olduğu ortak zemin olan evrensel kültür de kuvvetli bir biçimde meydana getirilmeli ya da bu kültüre katkıda bulunulmalıdır. Necati Öner Hocamız son bir belirleme yaparak özgü ve ortak kültür kavramlarını birbirinden ayrı iki kutupta yer alan değerler olarak düşünmez. Milli kültür hem özgü kültürü hem de ortak kültürü bir bütün olarak ele almaktadır.

Kaynakça

Öner, Necati. “Zihniyet Farklılıkları ve Kültür.” *Erdem Dergisi* 1 (1985): 83-96.

Öner, Necati. “İnsanda Öz ve Varoluş.” *Felsefe Dünyası Dergisi* 1 (1991).

Öner, Necati. “Kavram.” İçinde *Felsefe Yolunda Düşünceler*, Ankara: Akçağ Yayınları, 1999.

Öner, Necati. “Kültür.” *Felsefe Yolunda Düşünceler*, Ankara, Akçağ Yayınları, 1999.

Öner, Necati. *Dil Üzerine*. Ankara: Divan Kitap, 2013.